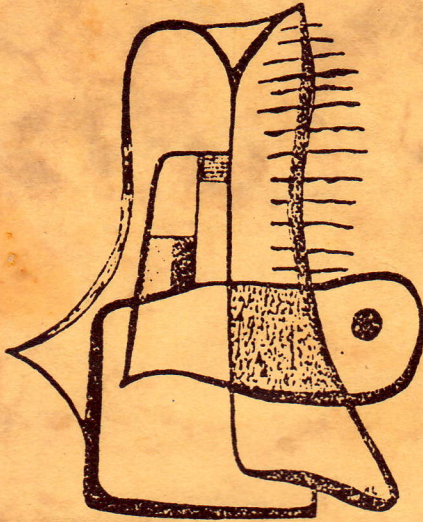

TÜSKÉS TIBOR

A Jelenkor indulása
(1958—1964)

ÚJ FORRÁS KÖNYVEK

23

„Úgy látom, hogy a történetírás különösen nehéz: először is, mert a szavaknak kell felérniök a tettekkel; aztán, mert ha vétkeket hánytorgatsz fel, a legtöbbben úgy veszik, hogy csak a rosszakarat s az irigység beszél belőled, ha pedig a kiválóak nagy érdemeit és híres tetteit sorolod elő, ki-ki egykedvűen olvassa azt, amit érzése szerint maga is könnyen meg tudna tenni, a többit viszont kitalálásnak, sőt hazugságnak tartja.”

Sallustius
(Kurcz Ágnes fordítása)

Tuskés Tibor Balatonszántódon született 1930-ban. 1952-ben az ELTE-n magyar-történelem szakos tanári oklevelet szerzett. 1952-től Dombóváron, majd Pécsen tanított. 1959-től a *Jelenkor* szerkesztője, majd főszerkesztője. 1964-től ismét gimnáziumban tanított. 1973 és 1977 között könyvtáros a pécsi városi, majd 1978 óta a Baranya Megyei Könyvtárban. 1976-ban József Attila-díjat kapott. 1979-ben Somogy Megye Tanácsa Rippl-Rónai-díjjal, 1981-ben Baranya Megye Tanácsa Janus Pannoniusz-díjjal jutalmazta. 1994-ben Literatúra-díjat kapott.

Munkássága elsősorban Pécshez és a Dunántúlhoz kapcsolódik. Néhány kötete: *A pécsi irodalom kistükréje* (1970), *Nagyváros születik* (1975), *Pannóniai változatok* (1977), *Szülföldünk, a Dunántúl* (1980), *Szántó Tibor és a Dunántúl* (1988). Szerzője, ill. társszerzője több útikönyvnek, írt szociográfiai műveket, a középiskolai magyartanítást segítő kézikönyveket, verselemzéseket. Munkásságának fontos fejezetei a magyar irodalom kiemelkedő alkotóiról készített bibliográfiák, életrajzok, monográfiák. Többek között: *Így élt Zrínyi Miklós* (1973), *Kodolányi János* (1974), *Csorba Győző bibliográfia* (1979), *Kodolányi János ajánló bibliográfia* (1980), *Csorba Győző* (1981), *Illyés Gyula alkotásai és vallomásai tükrében* (1983), *Nagy László* (1983), *Pilinszky János alkotásai és vallomásai tükrében* (1986), *Rónay György* (1988), *Weörestől Weöresről* (szerk., 1993).

Kiadja a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat
 József Attila Megyei Könyvtára
 és az Új Forrás szerkesztősége
 Készült a József Attila Megyei Könyvtár nyomdájában
 Felelős vezető: Dr. Monostori Imre igazgató

lett szerkesztője, Mészáros Ferenc vezényelte, aki a helyi napilap kulturális rovatának élére „vonult vissza”. 1961-ben, 1962-ben, amikor a folyóirat még kéthavonta jelent meg, egy-egy új szám után többnyire nyilvános vita zajlott a szerkesztőségben, illetve minden számról kritika jelent meg a *Dunántúli Naplóban*. Mészáros már az 1960. évi 6. számról *Huszonnyolcéves Matuzsálem* címmel elménckedik, s a lapban található verseket bírálja. Néhány hónap múlva, amikor az 1961. évi 4. szám lát napvilágot, Pap Károlyné novelláját és Vidor Miklós verseit támadja, s az akkori vádak egyik legsúlyosabb fütykösét forgatja meg *Az egzisztencializmus és korcsai* címmel. 1961 végén és 1962 elején még két alkalommal próbál tengelyt akasztani, de szélsőséges magatartása, sötét múltja miatt fölöttesei is megkönnyebbültek, amikor az egyik központi honvédségi laphoz szegődött, egyenruhát öltött, s végleg elköltözött Pécsről. A támadások másik szolámát a folyóirattól fokozatosan kiszoruló helyi dilettantizmus, irodalmi másodlagosság fújta. Képviselői belülről támadták a lapot, s a hatalmat puccs-szerűen akarták megszerezni. Emberekben kellett csalódnom, akiket munkatársként fogadtam magam mellé, meg kellett tanulnom, hogy az adott szó nem mindenkinek érték, hogy némelyek a bizalmas közlést verik a leghamarabb nagydobra, vagyis aki irodalmilag selejteset, igénytelen munkát ad ki a kezéből, többnyire emberileg, morálisan is megbízhatatlan. Ám kísérletük kudarcot vallott, a szerkesztőséget nem sikerült felrobbantaniuk, legjobb munkatársaim, a java pécsi írók mellém álltak, s a palotaforradalom kiötlőinek távozni kellett a lapból.

Több gondot jelentettek azok a vélemények, amelyeket „fent”, a pártközpontban vagy a minisztériumban a vidéki funkcionáriusok egy-egy ideológiai tájékoztatásán, „eligazításán” fogalmaztak meg, s élőszóban, telefonon, személyes közlések formájában terjedtek. Működött azokban az években egy törvény: a bírálathoz, az elmarasztalás súlya a Pesttől mért távolsággal arányosan nőtt. Az alsóbb szintű vezetők azzal védtek és óvták hatalmukat, hogy a felülről érkező gyengéd figyelmeztetéseket vagy rugásokat kétszeres szigorral és keménységgel adták tovább. A „magánszorgalmú kutyák” viselkedésének lélektana ez. Említettem, a vidéki irodalmi folyóiratok közvetlen felügyelete a helyi szervekre,

Támadások

A vita, a kritika, a bírálathoz a szellemi-művészeti élet természetes velejárója. Magába rejti a hibák föltárása mellett az értékek elismerését, a nézetek cseréjét, a viszontválaszt, a gondolat korrekciójának a lehetőségét. A támadás — az más. Legkivált az ötvenes évek végén, a hatvanas évek első felében, amikor a művészetkritika ideológiai-politikai színezetet kap, amikor az államvallás szintjére emelt marxizmus (s annak is egy leegyszerűsített, vulgarizált változata) az egyedül üdvözítő tanítás, amikor az esztétikai jelenségek mérlegelése a hatalmi harc része. Egy megváltozott korból, a különféle művészeti irányzatoknak tág teret biztosító szellemi életből visszatekintve nem könnyű elképzelni azt az időt, amikor hatalomgyakorló politikusok, a pártközpont ideológusai, az államigazgatás kisebb-nagyobb korifeusai versek és képek érthetőségén vitakoztak, műalkotásokat minősítettek, és a folyóiratszerkesztés napi kérdéseibe szóltak bele. A világ-irodalom és a két háború közti magyar irodalom értékein nőttek föl, a huszadik század első fele magyar irodalmi folyóiratait ismertem; emlékeimmel és élményeimmel nehezen tudtam összeegyeztetni, ha valaki a meghaladhatatlan normává emelt művészeti irány, a szocialista realizmus pontokba foglalt ismérveit kérte számon valamely, általam értékesnek tartott s a *Jelenkorban* közölt frászon. A valóságot tudomásul vettem, a tényekkel számolnom kellett. S azt is tudtam, hogy elgondolásaimat csak addig érvényesíthetem, „míg az égi és ninivei hatalmak engedik hogy beszéljek”.

Fülep Lajos 1962. április 6-án kelt levelének egyik célzásából látom, hogy már ekkor voltak gondjaim. Fülep ezzel zárta sorait: „Hadd mondjam meg egyúttal azt is, mennyire örülök neki, hogy éppen arról a vidékről érkezik jó, amit magaménak éreztem. Bár hallom, Magát is igyekeznek béklyózni.” Ezek a „béklyók” akkor még jobbára csak helyi szurkálások voltak, nyilvánvalóan személyes sértődöttségből, átlátszó rosszindulatból fakadtak, s kevéssé ártottak, leszerelhetők voltak. A támadások egyik szolámát a lap első s rövid idő után levitéz-

elérése nagy tettek számított. Munkatársaink közül az előtünk járó nemzedékek egy-egy jeles tagját hívtuk meg: Tersánszky és Kassák a legidősebbeket képviselte, Kodolányi a második *Nyugat*-nemzedéket jelentette, Weöres és Takáts a harmadik nemzedék költője volt, Fodor Andrásban a fiatalok, a velünk nagyjában azonos korú írók képviselőjét láttuk. Az idős Kassák egyik nagy versét, az *Emlékkoszorút* és köszöntő levelét adta postára, a beteg Kodolányi hangszalagon küldte el üdvözlését és terjedelmes vallomását szellemi szülőföldjéről. Természetesen az ünnepi műsorban pécsi munkatársaink is szerepeltek: Bárdosi Németh János, Bertha Bulcsu, Csorba Győző, Örsi Ferenc, Pákolitz István, Pál József, Thiery Árpád. A folyóirat októberi számát is az évfordulónak szenteltük, mégpedig abban a formában, hogy mindazokat megszólaltattuk, akik a *Jelenkor* előtt Pécsen az újkori irodalom megszervezésében valamilyen módon fontos szerepet játszottak, s akkor még kivétel nélkül éltek. Lovász Pál a Janus Pannonius Társaságra emlékezett, Várkonyi Nándor a *Sorsunk* történetét beszélt el „dióhéjban”, Katkó István az „első”, Szántó Tibor a „második” *Dunántúl* szerkesztőjeként szólalt meg, végül a jelenlegi szerkesztő fogalmazta meg gondolatait a szerkesztő hivatásáról.

A folyóirat öt éves fennállása alkalmából rendezett irodalmi est október 20-án, vasárnap zajlott a városi művelődési ház nagytermében. Zsúfolásig megtelt a terem, forró volt a hangulat — ahogy mondani szokták. Örültünk a vendégek személyes látogatásának, a távolról érkező elismerő szavaknak. Némi fanyar hangulatot az keltett csak, hogy az esten az első széksorok üresen maradtak, a tiszteletjegyes meghívottak távollétükkel tüntettek. De ezt már megszoktuk: a funkcionáriusok akkoriban nem jártak irodalmi estekre, hangversenyekre, kiállítás megnyitókra. Az ünneplés, az öröm után két napra kaptuk nyakunkba a hideg zuhanyt. Október 22-én, kedden Pécsre érkezett Tóth Dezső, aki akkor a pártközpont munkatársa volt, és a szerkesztőség helységében, a pécsi írócsoport tagjainak körében „értékelte” a folyóirat munkáját, a legutóbbi számokat. A tetemrehívásról természetesen a helyi politikai és tanácsi hatalmasságok sem hiányoztak. „Bűneink” mind sorra kerültek: a közölt írásokban kifejezésre jutó polgári nézetek, a modernizmus, az egzisztencializmus kriti-

a megyei pártbizottságokra és tanácsokra volt bízva. Nem voltam párttag, engem a pártbizottságra nem lehetett becitálni, a pártfegyelemre való hivatkozással utasítani, erre vagy arra rávenni. A párt megyei végrehajtó bizottsága megtárgyalta a *Jelenkor* szerkesztőbizottságának munkáját, a megye irodalmi életének néhány kérdését, és határozatot hozott a további teendőkről, de ebben én részt nem vettem, ezt a határozatot én is, mint akármely közönséges állampolgár, legfőlegb másnap elolvastam az újságban. Vagy kül- és belpolitikai tájékoztató címen a megyei első titkár, a megyei tanács elnöke ellátogatott a *Jelenkor* szerkesztőségébe, és ott baráti beszélgetésnek nevezett formában elmondták véleményüket a folyóirat dolgairól, a lapban megjelent frásokról, de ezek a közlések számomra nem voltak „direktívák”. Ezekben a találkozókban nem is annyira az „első emberek”, inkább beosztottjaik buzgólkodtak, közülük is leginkább a megyei pártbizottság egyik, csak nevében Csendes osztályvezetője. Ha „felülről” intés érkezett, „lent” megerősödött a velünk szembeni szigor. S ha már nem rendelhetek magukhoz (vagy méltóságukat sértette volna, ha egy szerkesztővel tárgyalnak?), legalább a telefonhoz nyúltak. Két ilyen beszélgetésre emlékezem, mindkét alkalommal a lapban közölt képekről volt szó. Martyn Ferenc városában (ahol a megyei tanácselnök frásos utasítására akkor még ki kellett hagyni a művészetével foglalkozó tanulmányt a múzeum évkönyvéből) a kicsit is absztrakt, nonfiguratív művészet többnek, mint gyanúsnak számított. Az egyik alkalommal Borsos Miklós néhány ecsetvonással húzott munkája fölött ironizált a telefonban az elnök, s a tér- és fényélményt kifejező szép rajzot béltisztító késnek nézte. A másik alkalommal Kassák Lajos képarchitektúrái háborították föl, s arra biztatott, hogy inkább küldjek száz forintot a művésznek (kb. ennyit tudunk fizetni egy kép közlése után), de ne közöljek többé ilyen „mázolmányt”. (Természetesen Borsos és Kassák munkáinak továbbra is helyet adtunk a lapban.)

1963 őszén reménykedve és boldogan készültünk a folyóirat működésének öt éves jubileumára. Ma talán naiv buzgólkodásnak hat egy félévtizedes évforduló, nekünk (akik alig a harminc körül jártunk) és akkor (a hatvanas évek elején) a fennmaradás, a megmaradás öt éve és a havi megjelenés

kállan támogatása, Mészöly Miklós, Mátyás Iván, Weöres Sándor sorozatos közlése, a zenei vita, a művészet korszerűségének helytelen értelmezése, s nem maradtak el a célzások a szerkesztő írásában, megnyilatkozásaiban kifejezésre jutó eretnek, antimarxista gondolatokra sem. Letaglózva hallgattuk Tóth Dezső fejmosását. Tisztában voltunk azzal, hogy nem vagyunk a hatalom édes gyermekei, de arra nem számítottunk, hogy ilyen súlyosak a vétkeink. S fogalmunk sem volt arról, hogy mindez csupán egy koncentrált támadás része, elindítása, első felvonása. Csak ma, az egymást követő tények számbavételéből és időrendi felsorolásából rajzolódik ki előttem, hogy mennyire megtervezett, koncepciózus a támadás: az 1963-as ún. ideológiai offenzíva része volt a *Jelenkor* felmorzsolása.

Lássuk a tényeket a maguk pöröségében, s figyeljünk a nevekre.

1963. október 22. Tóth Dezső látogatása a *Jelenkor* szerkesztőségében.

1963. november 26. I. L. jelzésű glossza (írója — később megtudtuk — Pándi Pál) a *Népszabadságban Káprázik az ember szeme...* címmel, mely a *Jelenkort* támadja Szij Rezsőnek a lapban megjelent, Gulyás Pálról szóló írásának egyik apró adata miatt.

1963. december 6. Pándi Pál két újságoldal terjedelmű tanulmánya az *Élet és Irodalomban A tagadás tagadása* címmel (alcíme *Vita egy írói állásfoglalással*), mely Mészöly Miklóst támadja a *Jelenkorban* két részletben megjelent *Az ablakmosó* című drámájáért valamint a drámához írt esszéjéért.

1963. december 8. A *Népszabadság* egész oldalas szerkesztőségi cikke *Tévedések és torzítások* címmel. A névtelen (valójában Szabolcsi Miklós által írt) állásfoglalás kétfelé üt: a debreceni *Alföldet* a nacionalista-népi-narodnyik elhajlás vádjával illeti, a *Jelenkort* a modernista-egzisztencialista-polgári nézeteknek történő behódolás miatt marasztalja el.

1963. december 9-i postabélyegzővel ellátott levelében Nádas József — a moszkvai emigrációból hazatért író — visszavonja mindazt, amit korábbi, közlésre szánt írásában elismerően mondott a *Jelenkorról*.

1963. december 12. A korábbi tervek szerint irodalmi estre hívták meg folyóiratunkat Debrecenbe. Nekünk már reggel

autóba kellett ülni, hogy Budapesten megjelenjünk Aczél György színe előtt — aki akkor a párt Központi Bizottságának tagja és művelődésügyi miniszterhelyettes volt —, mivel a minisztériumba rendelte a szerkesztőség tagjait. Talán nem kell mondanom, hogy nem kitüntetésben, hanem fejmosásban, szigorú ideológiai bírálatban volt részünk.

1963. december 15. Szigeti József írását közli a *Népszabadság* *Egységes művészetszemlélet — de milyen alapon?* címmel. A cikk része egy nagyobb tanulmánynak, melyet a szerző az *Új Írásnak* szánt, s benne Major Máténak a *Jelenkorban* közölt írását támadja, de valahol, valakik fontosnak tartották, hogy ez a részlete már a folyóiratközlés előtt a nagy példányszámú napilapban megjelenjék.

Ez volt alig két hónap története. A pergőtűzben mi is próbáltuk összeszedni erőinket. Egyrészt nem álltunk el attól a tervünktől, hogy a *Jelenkor* 1964. évi első két számát ún. pécsi számként jelentessük meg, s a lapban közreadjuk számos, Pécsről elszármazott munkatársunk vallomását, többnyire elismerő gondolatát a városhoz fűződő kapcsolatairól, annak jelenlegi irodalmi életéről, folyóiratáról. Másrészt valamilyen módon reagálnunk kellett az írásban és szóban elhangzott vádakra, és ezért a januári számban rövid reflexiót jelentettünk meg. Ennek szövege a többszöri nekirugaszkodás, megbeszélés és átdolgozás során egyre csökkent, majd mindössze huszonhat nyomtatott sorra zsugorodott. Jelentőségét azzal is próbáltuk bagatelizálni, hogy másodlagos helyen, páros oldalon, a szépirodalmi anyag után, a folyóirat 56. lapján közzeltük. A reflexió terjedelmének felét a fentebb ismertetett adatok tették ki, majd ezt követte az „önkritikának” nevezhető rész. „A *Jelenkor* szerkesztősége nagy figyelemmel tanulmányozta a szóban és írásban megfogalmazott bírálatokat[...].” — kezdődött a szöveg az akkor szokásos politikai nyilatkozatok szóvirágaival, majd így ért véget: „Véleményünk szerint nem a *Jelenkor* korábban már megfogalmazott célkitűzéseit kell újrafogalmazni, hanem nagyobb elvi következetességgel, felelősséggel kell végeznünk munkánkat, jobban, körültekintőbben megválasztott írásokkal kell dolgoznunk a szocialista irodalom megvalósításáért, a marxista eszmeiség győzelméért.” Akinek füle volt a hallásra, nyilván kiérezte a szövegből az iróniát, a pártnyelv utánzatát.

Kötekedő kedvünket azzal tetéztük, hogy Nádass József *Gondolatok a teraszon* című írását, illetve az íráshoz később küldött kiegészítését a januári számban csillag alatti megjegyzéssel közzöltük. Ebben felhívtuk a figyelmet, hogy a kiegészítés 1963. december 9-i postabélyegzővel érkezett, amivel talán sikerült megéreztetni, hogy a fölöttébb gerinces, nézetéhez „hű” szerző megvilágosodását az előző napi *Népszabadság*-cikknek köszönheti.

Nem vesztettük el a fejünket azért sem, mert eljutott hozzánk a hír, hogy Aczél György, miután szobáját elhagytuk, állítólag azt mondta: „Nem olyan rossz gyerekek ezek... Hagyjuk őket dolgozni... Fiatalok, talán még megjavulnak...” Azt mindenesetre még a saját fülemmel hallottam, hogy a vita egyik fordulatában szerkesztőtársam, Bertha Bulcsu kifakadt: „És mondja, Aczél elvtárs, mit tudunk csinálni az olyan kéziratokkal, amelyek annyit érnek, mint egy kalap szar... Csak azokat közölhetjük, amelyek jók...” Nos, Aczél György, aki sajátos módon vonzódott a népi irodalomhoz, és aki szűkebb körben, a tiszteletére rendezett fogadáson a szalonnát bicskával ette, nem háborodott föl a miniszteri szobát megszenteltelenítő kiszóláson.

A folyóirat a hazai szellemi életben továbbra is irodalompolitikai ügy maradt. 1964. január 24-én az Írószövetség kibővített választmányi ülést tartott. Az ülés témája: vita a *Jelenkor*ról. Előadó: Szabolcsi Miklós. Az ülésről az *Élet és Irodalom* 1964. február 1-jei száma *Vita a mai magyar irodalom polgári irányzatairól* címmel számolt be. Az ülésre engem is meghívtak. A vitában meglepett Tóth Dezső pálfordulása. Mintha az írók jelenléte fékezte és módosította volna szavait: nyoma sem volt pécsi indulatának; ugyanazt az írásomat, amelyet Pécsen élesen bírált, itt „kitűnő írásnak” mondta. Szabolcsi Miklós szóban is megismételte vádjait, de a választmány tagjai közül többen — például Hubay Miklós és Somlyó György — a védelmünkre keltek, tárgyi tévedései közül pedig Takáts Gyula *Hét levél a költészetéről* című írásának értelmezését Vas István utasította vissza. A lap elleni támadás azonban nem enyhült. Talán Pándi Pál fogalmazta meg a legvilágosabban, hogy itt nem irodalmi és művészeti kérdésekről, hanem eszmei harcról, „ideológiai offenzíváról” van szó. Az írószövetségi választmányi ülésen lezajlott vitára

hivatkozva, az ott érintett kérdéseket „továbbgondolva” az eszmei hibákért az *Élet és Irodalom*ban (1964. febr. 15.) első sorban a kritika mulasztását tette szóvá. (Az *offenziva és a kritika. A műbírálathelyéről és felelősségéről.*) Hozzászólásában Hubay Miklós *Antivéddegyet avagy dollárkurzus a magyar irodalomban* címmel (*Élet és Irodalom*, 1964. febr. 29.) közvetve azokat a célokat próbálta megvédeni, amelyeket lapunk is szolgálni kívánt, s amelyekről a választmányi ülésen beszéltem. A hetilap szerkesztősége nem is mulasztotta el jelezni, hogy a cikk „egyik-másik megállapítása ellenvéleményeket válthat ki”.

A havonta megjelenő folyóirat állandó tevékenységet, folyamatoságot, megszakítatlan szerkesztői munkát kíván. Mi sem állhattunk meg. Mint *Viták után* című reflexiónkban írtuk, céljainkon nem módosítottunk, legfőlegbb óvatosabbak lettünk. 1964. márciusában Lázár Ervinnek át kellett adnia a helyét a szerkesztőségben egy megbízhatóbb elvtársnak, s a döntést tudomásul kellett vennünk. Igyekeztünk a folyóiratban zajló vitákat befejezni, ennek kényszerűségét azzal jeleztük, hogy külső erőket vontunk be az eszmecserék lezárására. A tavasz viszonylag csendesen telt. Derülni is volt kedvünk. Az írószövetségi vita után állítólag Mesterházi Lajos a két folyóirat, az *Alföld* és a *Jelenkor* problémáinak a megoldására az alábbi hatékony receptet javasolta: „Azt hallom, hogy az *Alföld* túlságosan népi, túlságosan tüskés, a *Jelenkor* pedig eszmeileg elmozdult... Mi a megoldás? Nos, ki kell cserélni a két szerkesztőt. Az *Alföldet* szerkessze Tüskés Tibor, a *Jelenkort* pedig Mocsár Gábor...”

Úgy látszik, nem mindenkinek tetszett ez a gondolat.

1964 nyarán megjelent Pécsen Köpeczi Béla, aki akkor a pártközpont osztályvezetője volt, s részvételével a megyei tanács földszinti, a Széchenyi térre néző, üvegfalú tanácskozó termébe egy eléggé széles körű megbeszélést hívtak össze a *Jelenkor* ügyében. Előttem számos ismeretlen, szigorú, merev, hivatalnok arcú, szimatoló tekintetű ember ült a hosszú asztal mellett. A meghívottak között kiszemelt utódom is ott volt már. A levegő megfagyott körülöttem, láthatóan már senki sem volt kíváncsi arra, amit mondok, a döntést, az ítéletet valahol már meghozták. Valójában azok is, akikre számítottam, akiknek védelmében bíztam, inkább jóindulatú-

an „hibáimat” mentegették, „tapasztalatlanságomat” hozták föl védelméül. Ekkor már világosan láttam, hogy napjaim meg vannak számlálva. Most azonban, e sorokat írva, amikor Tóth Dezső és Köpeczi Béla pécsi látogatásának pontos idejét rekonstruálni akartam, meglepett és tündődsre késztetett, hogy a helyi sajtóban, amely pedig akkor a *Jelenkor* kapcsolatban még egy madárszárny rebbenéséről is igyekezett hírt adni, a két látogatásnak semmiféle nyomát sem találtam. Olyan ez, mint amikor a rossz ügyben fáradó előre igyekszik eltüntetni az árulkodó nyomokat.

Már csak eltávolításomnak a megszervezése, lebonyolítása volt hátra. Nyár derekán behívtattak a megyei tanács művelődési osztályára, és ott hosszas, megalázó várakoztatás után közölték velem, hogy „a körülményekre való tekintettel” augusztus 15-vel frásban kérhetem fölmentésemet. Én azt mondtam, hogy ne adjunk más nevet a gyermeknek, mint ami; vagyis nem kérem frásban fölmentésemet, csak kényszerűségből válok meg a folyóirat szerkesztésétől. Egyetlen kérésem volt: visszamehessek tanítani oda, ahol korábban dolgoztam, a Janus Pannonius Gimnáziumba. Ezt megígérték. Közölték azt is, hogy utódom Szederkényi Ervin lesz. Főszerkesztőként utoljára augusztus 13-án léptem be a szerkesztőség ajtáján. Épp aznap látogatott Pécsre Fülep Lajos Hernádi Gyulával és Fodor Andrással. A zengővárkonyi kirándulásra én is elkísértem őket. Intézkedtem a nyomdában, hogy a szeptemberi számon már ne szerepeljen a nevem. Amikor erről Szederkényi — már az ívek nyomása közben — értesült, visszaállította nevemet az impresszumban. Folyóirat-történeti ritkaság, hogy emiatt a *Jelenkor* 1964. évi szeptemberi számából vannak példányok, amelyeken már Szederkényi Ervin neve, s vannak olyanok, amelyeken még az én nevem olvasható.

Soha, egy pillanatig sem hittem, hogy Szederkényi Ervin „fűrt meg”, azaz túrt ki a *Jelenkor* szerkesztői székéből. Mindezt már akkor, amikor a hír nyilvánossá lett, és feljött a szerkesztőségbe, megmondtam neki. Az a tény, hogy utánam ő szerkesztette a folyóiratot, soha nem zavarta későbbi kapcsolatunkat. Eleinte teljesen tájékozatlan volt a lapszerkesztésben. A szerepet feladatként, pártmegbízatásként kapta. Bizonyára vannak, akik még emlékeznek rá, hogy ez akkor

mit jelentett. Nem térhetett ki előle. Augusztus elejétől rendszeresen föl járt a szerkesztőségbe, és én elmagyaráztam neki, mi a kéziratelőkészítés, melyek a nyomdai betűtípusok, mi a korrektúra, a tördelés, az imprimálás, hogyan működik a szerkesztőségi adminisztráció, a terjesztés, milyen a kapcsolat az írókkal, postával, az olvasókkal. Már kérdés, hogy Szederkényi megbízóitól kiérdemelte a bizalmat. Már a modernségről zajló Marsall-Tellér-vitát a marxista eszmeiség hangsúlyozásával zárta le a lapban, ő értékelte a diákoknak hirdetett pályázatunkat, később „kaján kritikákat”, stílusparódiákat írt a folyóirat több munkatársáról, a *Dunántúli Naplóban* a *Jelenkor* ún. pécsi számain az irodalmi hagyományok „helytelen” értelmezése miatt bírálta, végül ugyancsak ő zárta le a Major Máté tanulmánya nyomán kirobbant vitánkat a korszerű művészet kérdéseiről a marxista esztétika elveinek hangoztatásával. Szederkényi Ervin valószínű nem akart a *Jelenkor* szerkesztője lenni, legfőljebb bizonyos szempontból alkalmasnak mutatkozott rá. A sors fintora, hogy azokra a feladatokra, amelyeket oly megbízhatóan és reménykeltően megoldott, mi kértük föl. Távozásomkor csak annyit tettem, hogy a szerkesztőség ajtájára belülről kitűztem a *Dunántúli Napló* egyik friss cikkét. Az aratás baranyai eseményeiről lelkesen beszámoló újságcikk vastagbetűs címe így hangzott: „Szederkényben megoldották a kenyérvitát.” Néhány betű és frásjel átragasztásával ezt a változatot hagytam ott. „Szederkényi megoldotta a kenyérvitát.”

Aztán elmentem a Balaton mellé nyaralni. Majd szeptember első napjaiban — életemben először — átléptem az országhatárt: egy iskolai diákcsoport kísérőjeként részt vettem egy néhány napos külhoni, csehszlovákiai és lengyelországi társasutazáson.

1964 nyár utóján többen tanácsolták, ne maradjak Pécsen, költözzem el a városból; ez a legjobb alkalom, hogy hátat fordítsak a szűklátókörű vidéki vezetőknek, menjek el Pestre, költözzem a fővárosba... „Önvédelemből is ezt kell tenned. Meglátod, nem fogják jó szemmel nézni, hogy egy merénylet két lábon járó áldozataként naponta találkozsz velük...” Voltak is később jelek, a rosszindulat, a bosszú kifejezett megnyilvánulásai, gáncsvetései, amelyek azt mutatták, hogy nem volt

alaptalan a figyelmeztetés: vannak, akik nekem is, családom tagjainak is tudnak ártani.

Szeptember 5-én érkezünk haza Krakkóból. Autóbuszunk Budapesten rövid időre megállt. Este volt, az egyik utcai telefonfülkéből föl hívtam Fodor Andrászt. — Láttad a legutóbbi *És*-t? — kérdezte. — Nem — mondtam. — Hát akkor vásárold meg. — Miért? — Majd meglátod. Rólad is van benne szó.

Budapestet elhagyva az autóbuszban olvastam el az *Élet és Irodalom* friss számában Fodor András *Apostol* című versét. Fodor András kritikusai közül már többen foglalkoztak ezzel a versével. Volt (Olasz Sándor), aki azt hitte, hogy Vekerdi Lászlóról szól. Volt (Melczér Tibor), aki a versben megrajzolt portré vonásaiban Leninre ismert. Úgy látszik, egy lírai mű a kritika számára valóban tág keretet kínál az értelmezésre...

Utóélet

1963 őszén, amikor már kezdtek a viharfelhők gyülekezni fölöttünk, a szerkesztő hivatásáról tündödvé ezt írtam: „úgy kell csinálni a lapot, hogy akár holnap könnyű szívvel abba tudjam hagyni, de úgy, azzal a felelősséggel is, hogy akár az »örökkévalóság« előtt helyt tudjak érte állni. S mindenképpen csak addig, amíg becsülettel, emberi integritással, legjobb hitem és meggyőződéseim szerint végezhetem...” Ez az idő a következő esztendő nyarán következett el. Nem voltam hajlandó önként lemondani, leváltottak. Nem voltam hajlandó írásban kérni fölmentésemet, leváltásomról sem adtak papírt. Ha lett volna bennem némi nagyképűség és bekapzseltség, azzal vigasztalhattam volna magamat: eltávolításom a folyóirattól világpolitikai eseményeknek volt a része. Ugyanis nagyjában ugyanabban az időben, amikor megváltam a *Jelenkortől*, váltották le a Szovjetunió első emberét, a huszadik pártkongresszus hőstét, a sztálini bűnök leleplezőjét, Hruscsovot. Ha valaki erre a párhuzamra később figyelmeztetett, mosolyogtam. Bár azon, hogy a hazai „ideológiai offenzívát” akkor kik és honnét vezényelték, ma is el lehet tündödni. Mert nemcsak a *Jelenkor* szerkesztője esett áldozatul az eszmei tisztogatásnak, az *Alföld* éléről Mocsár Gábort is eltávolították. A hazai harcot, nyilván, Pestről, a pártközpontból mozgatták. S a pesti, központi folyóiratok szerkesztői voltak annyira dörzsöltek, hogy az eszmei eltávolítás jeleit nem a saját házuk táján keresték; kiosztották a szerepet a két vidéki folyóiratnak. Ha magában az irodalomban, az frókban nem működött a népi-urbánus ellentét, kerestek két bűnbakot, konstruáltak két ideológiai ellenfelet: az *Alföldet* a „népi”, a *Jelenkort* az „urbánus” bűnök elkövetésével vádolták meg.

Nem mondhatom, hogy szenttelenül, érzelem nélkül vettem tudomásul a döntést. Meggyőződésemet, hitemet tettem föl a lapra. S máról-holnapra vesztettem. Csak éppen nem keseredtem el. Emlékezem 1964 nyarán egy látogatómra a Balaton mellett. Fél napot töltött nálam, pogácsával és borral kínáltam, beszélünk erről, beszélünk arról, csak nem akarta

Utóélet

1963 őszén, amikor már kezdtek a viharfelhők gyülekezni fölöttünk, a szerkesztő hivatásáról tündődvé ezt írtam: „úgy kell csinálni a lapot, hogy akár holnap könnyű szívvel abba tudjam hagyni, de úgy, azzal a felelősséggel is, hogy akár az »örökkévalóság« előtt helyt tudjak érte állni. S mindenképpen csak addig, amíg becsülettel, emberi integritással, legjobb hitem és meggyőződéseim szerint végezhetem...” Ez az idő a következő esztendő nyarán következett el. Nem voltam hajlandó önként lemondani, leváltottak. Nem voltam hajlandó írásban kémi fölmentésemet, leváltásomról sem adtak papírt. Ha lett volna bennem némi nagyképűség és beképzeltség, azzal vigasztalhattam volna magamat: eltávolításom a folyóirattól világpolitikai eseményeknek volt a része. Ugyanis nagyjában ugyanabban az időben, amikor megváltam a *Jelenkortől*, váltották le a Szovjetunió első emberét, a huszadik pártkongresszus hőstét, a sztálini bűnök leleplezőjét, Hruscsovot. Ha valaki erre a párhuzamra később figyelmeztetett, mosolyogtam. Bár azon, hogy a hazai „ideológiai offenzívát” akkor kik és honnét vezényelték, ma is el lehet tündődni. Mert nemcsak a *Jelenkor* szerkesztője esett áldozatul az eszmei tisztogatásnak, az *Alföld* éléről Mocsár Gábort is eltávolították. A hazai harcot, nyilván, Pestről, a pártközpontból mozgatták. S a pesti, központi folyóiratok szerkesztői voltak annyira dörzsöltek, hogy az eszmei eltévelyedés jeleit nem a saját házuk táján keresték; kiosztották a szerepet a két vidéki folyóiratnak. Ha magában az irodalomban, az írókban nem működött a népi-urbánus ellentét, kerestek két bűnbakot, konstruáltak két ideológiai ellenfelet: az *Alföldet* a „népi”, a *Jelenkort* az „urbánus” bűnök elkövetésével vádolták meg.

Nem mondhatom, hogy szenvtelenül, érzelem nélkül vettem tudomásul a döntést. Meggyőződésemet, hitemet tettem föl a lapra. S máról-holnapra veszítettem. Csak éppen nem keseredtem el. Emlékezem 1964 nyarán egy látogatómra a Balaton mellett. Fél napot töltött nálam, pogácsával és borral kínáltam, beszélünk erről, beszélünk arról, csak nem akarta

szóba hozni sorsomat. Pécsről jött, megfelelő kapcsolatai voltak a folyóirat „gazdáival”, pontosan ismerte a rám kimondott döntést. Kerülgette a forró kását. Hát ha te így, akkor én is úgy, gondoltam. Estig maradt nálam. Egy szava nem volt a *Jelenkorról*. Én sem beszéltem róla. Már besötétedett, amikor kikísértem az utcára. Egy lámpa alatt álltunk, amikor megkérdezte: — „Mi újság Pécsen?” — „Mi újság?” — fordultam hozzá. — „Ezt te kérdezed? Hiszen sokkal jobban tudod, mint én. A barátaid neked már régen elárulták, amit velem csak most közöltek...” — Erre a jelenetre gondoltam, amikor ezt írtam *A déli part* című, a Balatonról és Fenyvesről szóló könyvem végén: „Ismerem a tájat kerékpárról és a gyalogos szemszögéből; ültem baráti autóban és vasúti hajtányon; jártam itt az esztendő minden szakában; űzött ide félelem és öröm; rám talált itt barát, és egy tálba nyúlt velem, akiről tudtam, hogy elárul.”

A távozást a városból azért sem latolgattam, mert 1964 őszén készült el a Mecsek oldalán az a több lakásos épület, amelyben egy önálló lakásra én is befizettem. Tizenegy évig laktam — az évtizednyi idő több, mint felében negyedmagammal — társbérletben, két szobában, közös konyhán, közös fürdőszobán és közös vécén. Tizenegy évi társbérleti nyomorúság után költöztem olyan lakásba, ahol a vízcsapot nem nyitotta meg más előttem, a mosdókagylót, a fürdőkádat nem használta idegen. Harmincnégy éves voltam, ekkor jutottam életemben először önálló lakáshoz. Örültem a tágas szobáknak, a délre nyíló szép kilátásnak, a zuhanyozós tetőterasznak, és dehogy törtem a fejemet pesti lakáscserén, új munkahely keresésén.

A *Jelenkornak* persze nem adtam kéziratot, hiába kért az új főszerkesztő. Ugyanakkor igyekeztem úgy élni, dolgozni, emberi kapcsolataimat megőrizni, mintha semmi sem történt volna velem. 1965 januárjában Kassák Lajos feleségével és Gyergyai Alberttal néhány hetet Pécsen töltött. Kassák és Gyergyai nem a *Jelenkor* új szerkesztőjét kereste föl, hanem engem, a „bukott” embert látogatott meg, s erre az „illegális” találkozóra volt szerkesztőtársaimat, Bertha Bulcsut, Csorba Győzőt és Lázár Ervint is meghívtam. Ma is őrzöm ennek a délutánnak és estének az emlékét. A kisebbfajta „összeesküvés” persze nem maradhatott titokban, sőt az interjú miatt,

amit Bertha Bulcsu ekkor Kassákkal készített, megírtam: az inkriminált mondatok megjelenésében az én kezem is benne volt.

A *Dunántúli Naplónak* továbbra is rendszeresen dolgoztam, s már-már kínossá vált a városban, hogy míg irodalmi tárgyú írásaim jelennek meg a helyi lapban, a *Jelenkorban* nem publikálok. Sőt azt követően, hogy nem kötötte le már minden időmet a szerkesztés, több lehetőségem nyílt más folyóiratokban a munkára. Az *Alföldtől* a *Valóságig*, az *Új Írástól* a *Vigiliáig* jelentek meg írásaim: tanulmányok, kritikák, szociográfiák. A legemlékezetesebb talán az a cikk volt, amelyet Simon István, a *Kortárs* akkori szerkesztője kért. Egy esztendővel azután, hogy eltávolítottak a laptól, a *Kortársban* már arról írhattam, hogyan indult el a folyóirat, melyek voltak a céljaink és törekvéseink. Ami velem történt, annak jelzésére egy semleges szót találtam. Ezzel ért véget az írás: „A múlt év nyarán megváltam a laptól. Természetesen a folyóirat továbbra is megjelenik, de nagyjából új összetételű szerkesztői-zottsággal, s ez már új fejezet a *Jelenkor* történetében.”

Alighanem ez volt az utolsó csepp a pohárban. Szederkényi Ervin újból megkeresett, és írást kért tőlem. Több mint egy év után tértem vissza a *Jelenkorba*. Sikerült elfogadtatnom a témát, amely — ha nem is szerkesztői, de gondolati — folytonosságomat, eszmei önazonosságomat kifejezte. A szerkesztésem idején zajló zenei vitára Párizsban, egy francia folyóiratban jelent meg a magyar származású zenei szakember, Gergely János reflexiója. Nos, a *Jelenkor* 1965. évi novemberi számában ezt a tanulmányt ismertettem, mintegy újból összefoglaltam a vita gondolatmenetét, s megismétltem a zenei közgondolkozásról, a modern zenéről elhangzott legfontosabb megállapításokat.

Szederkényi Ervin 1964 őszétől halálig, 1987 februárjáig szerkesztette a *Jelenkort*. Hogy neki könnyebb volt-e vagy nehezebb, mint nekem, csak ő tudná megmondani. Nem tudom, hogy erről maradtak-e fenn személyes följegyzései, levelei. Szederkényi a nem közlő, a nem író szerkesztők típusába tartozott. Szerkesztése idején a *Jelenkorban* szinte semmit, azon kívül is keveset — főként a *Dunántúli Naplónak* könyvismertetésekét, tévékritikáikat — publikált. Kezdetben, a hatvanas évek második felében a folyóirat színvonalá

visszazuhant talán annál is mélyebb szintre, mint ahonnan a Jelenkor elindult. A „tüskétlenített” és „csorbátlanított” Jelenkorba Weöres Sándor és sokan mások nem adtak kéziratot. Meg nem is lett volna tanácsos az új szerkesztőnek közölni őket. Aztán változtak az irodalompolitikai feltételek, és változott — sok tekintetben a szerkesztőségbe 1977-ben újból visszatérő Csorba Győző hatására — Szederkényi Ervin irodalomról való gondolkodása, ízlése is. Lassan, a hetvenes évek végétől ugyanazok az írók lettek a Jelenkor legkedveltebb, legtöbbször publikáló szerzői, akiknek közlését nekem még bűnként, eszmei eltévelyedésként vetették a szememre: Mándy Iván, Mészöly Miklós, Weöres Sándor... Könnyebb vagy nehezebb volt Szederkényiinek szerkeszteni? Aki csak a közlés tágulási lehetőségeire, a könyvkiadás gazdagodó termésére, az irodalompolitika szigorának enyhülésére tekint, minden bizonnyal azt gondolja, hogy irodalmi folyóiratot szerkeszteni 1980-ban sokkal könnyebb volt, mint 1960-ban. De aki tudja, hogy a párttag szerkesztőt pártja vezérelte, hogy a különféle központi tájékoztatókon és eligazításokon az előadók a Jelenkor egy-egy közlését ebben az időben is megmoglobogatták, hogy Aczél György hatalma csúcán sem kedvelte a folyóiratot, hogy Szederkényit a belügyi, az állambiztonsági szervek is elszámoltatták; annak látnia kell, hogy sok tekintetben — és szubjektíve — nálam nehezebb helyzetben szerkesztett. Szederkényi kevéssé volt közlékeny, személyes gondjait szűkebb környezetével sem osztotta meg. Két malomkő között őrlődött. Ízlése, gyarapodó irodalmi műveltsége a valódi értékekhez vonzotta, ugyanakkor minisztériumi és pártfelettesei egy-egy közlésért megdorgálták, igazoló jelentést kértek tőle. Sokat cigarettázott, egyre gyakrabban gyújtott rá, különféle gyógyszereket szedett, hangja, keze meg-megremegett, egy-egy megnyilatkozására a környezetben lévők összenéztek. Volt egy szava, amelyet a különféle irodalmi, szerkesztői, közlési gondokkal kapcsolatban gyakran hallottam tőle: kompromisszum. Azt vallotta, kényes ügyekben azt hirdette: kompromisszumra van szükség. Nem tagadom, én idegenkedtem és ma is idegenkedem a szótól. Mert kétértelmű. Ha a kompromisszum megegyezést, egyezményt, egyezséget, kölcsönösen vállalt megállapodást jelent, elfogadom, helyeslem, és azt mondom, szükség van rá. De ha

a kompromisszum alkut, egyoldalú engedményt, megalkuvást, elvőladást jelent, akkor testem-lelkem idegenkedik tőle. Attól tartok, hogy amit főntebb a két malomkő között őrlődő ember metaforájával igyekeztem érzékeltetni, s amit utódom kompromisszumnak nevezett, hozzájárult Szederkényi betegsége (tüdőrák) gyors elhatalmasodásához, megrendítő, korai halálához. Ötvenharmadik évében belerokkant abba, hogy ízlése, esztétikai minőségérzéke egyre erősebben a valódi értékekhez kötött, ugyanakkor hivatali és politikai felettesei bírálják, elszámoltatják, és bizalmatlanok vele.

Amikor megváltam a folyóirattól, egyszerre több lehetőségem nyílt az önálló szellemi munkára. Annak ellenére, hogy szerkesztőként a polgári, urbánus nézetek támogatójaként marasztalt el a hivatalos irodalompolitika, amikor először nyílt lehetőségem nagyobb irodalomtörténeti tanulmány, monográfia írására, akkor Kodolányi Jánosról készítettem pályarajzot, és Pécsről írtam szociográfiát. Ezeket követte az ugyancsak „népinek” mondott Nagy László, majd Illyés Gyula portrém. Nem lettem hűtlen, az „urbánus” értékekhez sem, a Nyugat harmadik nemzedéke költőihöz: ezt jelzik Csorba Győzőről, Pilinszky Jánosról, Rónay Györgyről, Weöres Sándorról írott könyveim. Az elmúlt harminc évben önálló munkák, könyvek szerzőjeként is ugyanazt vallottam és tettem, amit szerkesztőként: az egyetemes magyar irodalomban igyekeztem gondolkodni, s példát adni arra, hogy a különböző értékek nem kizárják, hanem kiegészítik egymást. Szederkényi Ervin szerkesztői magatartásának jellemzésére és lojalitásának elismerésére el kell mondanom, hogy lapjában mindig olyan témáról írhattam, amit magam választottam, álláspontomat, véleményemet tiszteletben tartotta, kéziratomon ideológiai okból változtatást nem kívánt. Sőt arra is emlékezem, hogy egyik szerkesztőtársának óvatoskodó véleményével szemben (Illyés-könyvemnek arról a részletéről volt szó, ahol Illyés és Sütő András kapcsolatáról beszéltem) nekem adott igazat, s a csonkítatlan közlést vállalta.

1964 őszén nemcsak a Jelenkor történetében nyílt új fejezet, hanem a megelőző időnek, az 1959 és 1964 közötti hat esztendőnek is új élete — kezdődött. A folyóirat e korszaka a „feldolgozók”, az irodalomtörténészek, a bibliográfusok, a repertóriumkészítők, a memoárfírók kezébe került. Még szer-

kesztetem a folyóiratot, amikor a budapesti egyetem egyik bölcsészhallgatója, Juhász Erzsébet fölkeresett azzal a céllal, hogy szakdolgozatban megírja a folyóirat első öt esztendejének a történetét. Számos dokumentumot adtam a kezébe, amelyeket azóta sem láttam. Ideológiai megközelítésű munkáját bizonyára nemcsak én, hanem valamelyik egyetemi irattár is őrzi. 1968-ban elkészült a Baranya Megyei Könyvtár műhelyében a folyóirat első tíz évéről a repertórium, mely nyomtatásban is megjelent. Kutatók, a múlt bűvárai, az frások első közlési helye iránt érdeklődők számára ma is ez az egyik legfontosabb forrás. Sajnálatos, hogy bár a folyóirat azóta számos jubileumot megért, de egyik évforduló sem adott alkalmat arra, hogy a folyóirat további működéséről repertórium készüljön. Kissé szokatlan módon a Szederkényi Ervin munkásságáról készült bibliográfiához kapcsolták a *Jelenkor* első korszakára vonatkozó adatokat. Talán innét érthető, hogy e korszak adattára hézagos, de aki a folyóirat indulásával, első hat esztendejével kapcsolatosan akar tájékozódni, annak e forráshoz, a 605. és a 665., valamint a 773. és a 858. tétel közötti adatokhoz kell fordulnia.

Az utóéletnek, a továbbélésnek egyik sajátos formája, amikor a folyóirat volt munkatársai, főként a fiatalok emlékeznek meg arról, hogy első írásaikat a *Jelenkor* közölte. 1964 után gyakran olvastam könyvek fülszövegében a hivatkozást, hogy a szerző írásai először nálunk láttak napvilágot. E tekintetben nemcsak volt közvetlen munkatársaimra, szerkesztőtársaimra, Bertha Bulcsura, Lázár Ervinre gondolhatok, hanem olyan írókra is, akik lazábban kapcsolódtak hozzánk. Bisztray Ádámtól Kautzky Norbertig, Gulyás Jánostól Sobor Antalig, Kiss Dénestől Szakonyi Károlyig számos író könyve fordult meg a kezemben (többen emlékező és emlékeztető dedikációval küldték el a könyveket), amely közvetett módon a *Jelenkor* indulásához köthető. Van a tanúságtételnek persze közvetlenebb formája is. Emlékezés nyilvánosan, frásban, interjúban, memoárban, publikált naplóban. Mindegyik műfajban születtek ilyen vallomások, dokumentumok. 1991-ben közölte az *Orpheus* Lengyel Balázs beszélgetését Mándy Ivánnal. A kérdező is, a megkérdezett is szívesen gondolt vissza arra az időre, amikor közlésük a *Jelenkorban* még nem volt „problémátlan”. Csorba Győzővel könyvnyi terjedelmű

interjút készített Csuhai István 1991-ben. Ebben az egész életpályát áttekintő beszélgetésben Csorba Győző több alkalommal, hitelesen és részletesen szól arról az időről, amikor a folyóiratot együtt szerkesztettük (*A város oldalában*, 1991.). Mocsár Gábor trilógiára tervezett önéletrajzának eddig két kötete látott napvilágot. A harmadik kötetet *Magamban bízva* címmel tervezte. Nem tudom, befejezte-e halála előtt? Eddig a kéziratból csak részleteket közölt az *Alföld* 1990-ben, s a folyóiratban publikált rész is kihagyásokkal jelent meg. De ami olvasható volt a lapban, az is mutatja, hogy amikor Mocsár Gábor a maga megpróbáltatásaira és az *Alföldről* való kiakóbbólítására visszagondolt, jól érzekelte a párhuzamosságot az *Alföld* és a *Jelenkor* ügye között, s a *Jelenkor* történetére vonatkozó dokumentumokat, leveleket is megőrzött. A pécsi történetnek, a *Jelenkor* körüli eseményeknek sajátos tükre Fodor András naplója, az *Ezer este Fülep Lajossal* (1986). Hogy Fodor András milyen fontos szerepet töltött be a *Jelenkor* életében és saját életében, arról másutt már szóltam. Ebben az időben sűrű levélkapcsolatban álltunk, s más forrásokból is hitelesen értesült a folyóirat körüli eseményekről. Ezeket azon melegében, az eseményekkel azonos időben megörökítette naplójában. Az én frásom utólagos emlékezés, csupán arra a néhány egykorú följegyzésemre támaszkodhatam, ami megmaradt az elmúlt időből. Amikor most emlékeimet papírra vettem, nem forgattam Fodor András naplóját. Ám az olvasó számára alighanem ez a könyv lehet a leghitelesebb forrás emlékeim ellenőrzésére. Minden bizonnyal vannak mozzanatok, emlékek, arcok, pillanatok, amelyeket nem szakasztott ugyanabban a formában őrizte meg emlékezetem, mint ahogy azok lejegyzésre kerültek Fodor András naplójában. Ám az egybevetés ebben az esetben is tanulságos lehet, mert általa az emlékezet működését, színező munkáját figyelhetjük meg. Olyan eseményekről írtam, amelyek harminc évvel ezelőtt történtek. Martyn Ferenctől hallottam egyszer: „Az emlékirat a fiatalok műfaja. Sajnos, az emberek akkor szoktak memoárt írni, amikor már semmire sem, vagy mindenre rosszul emlékeznek.” Martyn nem is állt kötélnek, hogy emlékeit megörökítse, amikor arra biztattam. Ő akkor hatvanéves volt. Vagyis lehetne okom a mentegetőzésre. De nem teszem. Ha az olvasó netán eltérést talál visszaemlékezésem

és Fodor András naplója között, hitelesebb forrásnak az utóbit fogadja el.

Szederkényi Ervin 1987 februárjában halt meg. A *Jelenkor* szerkesztőbizottságának akkor Hallama Erzsébeten kívül nem volt más párttag tagja. (Akit Szederkényi korábban maga mellé vett, Csordás Gábor, nemrég kivált a szerkesztőségből, és párttagkönyvét visszaadta. Csuha Istvánnak pedig, aki akkor került Szegedről Pécsre, és akit Szederkényi jóformán a halálos ágyán hívott meg a szerkesztőbizottságba, nem volt semmiféle helyismerete.) Hallama Erzsébet csak átmenetileg és meghatározott időre vállalta a folyóirat szerkesztését. 1988-ben ismét kérdésessé vált, ki lesz a *Jelenkor* főszerkesztője. Nem titkot árulok el, amikor az itt következő eseményeket elmondom. Számos tanúja van, legföljebb ma már nem mindenki akar emlékezni arra, hogyan jutott székéhez az új főszerkesztő. 1988 tavasza az újkori magyar történelemnek már az az ideje, amikor a pártállam és az állampárt épületén látszanak a repedés jelei. A helyi, megyei pártbizottság immár azt is lehetségesnek tartja, hogy akár a volt párttag, a pártból kilépett ember legyen a folyóirat főszerkesztője. A megyei pártbizottság első embere álláspontját a *Kritikában* hosszú interjúban magyarázta meg. A Pécsen élő írók között is voltak, akik Csordás Gábor kinevezését támogatták. Ugyanakkor az Írószövetségnek vétőjoga volt az irodalmi folyóiratok főszerkesztőinek kinevezésével kapcsolatban. Az Írószövetség 1988. jan. 27-én tartott elnökségi ülésén, amikor a *Jelenkor* ügyét tárgyalták, többen — Galgóczi Erzsébet, Fekete Gyula, Hernádi Gyula — szóba hozták, itt volna az ideje, hogy visszaadják a *Jelenkor* szerkesztését annak, akit erőszakkal fosztottak meg a laptól, vagyis — azoknak az időseknek egyik kedvenc kifejezésével — a leváltott főszerkesztőt rehabilitálják. Cseres Tibor, az Írószövetség elnöke táviratban szólított magához, és egy hosszú beszélgetés keretében tájékoztatott minderről. Még csak gondolkodási időt sem kértem. Ha számára nem is voltak indokaim mind meggyőzőek, én már korábban döntöttem. Vagyis Csordás Gábor úgy lett a párt bizalmából a *Jelenkor* főszerkesztője, hogy nem vállaltam az Írószövetség, a szakmai társak fölkérését. Ez persze nem volt akadály a nem éppen jóindulatú híresztelésnek. Akadt ugyanis, aki úgy próbálta az Írószövetség elnökségének aján-

latát bagatellizálni, hogy azt a hírt terjesztette: az ajánlat holmi baráti szándékú kezdeményezés, csupán Fodor András ötlete volt (bár emiatt sem kellett volna szégyenkezni), de figyelmen kívül hagyta azt a körülményt, hogy azon az ülésen éppen Fodor András nem szólhatott mellettem, illetve Csordás Gábor ellen, mivel a költői szakosztály elnökeként nemrég javasolta Csordás Gábor verseskötetét díjazásra. Dehát aki ártó hangulatot akar terjeszteni, annak a tények nem sokat számítanak.

Szederkényi Ervin halála óta az emlékezetére írt jegyzetemen kívül csupán két-három írásom jelent meg a folyóiratban, azok, amelyeket még vele beszéltem meg. Az elmúlt években az új szerkesztők új írást tőlem nem kértek, megjelent könyveimről kritikát nem közöltek. Az új főszerkesztők nemcsak a pécsi folyóirattörténeti hagyományoknak, a *Sorsunk*, a *Dunántúl*, az induló *Jelenkor* maradandó és előremutató értékeinek fordítottak hátat, hanem megtagadták a közvetlen előzményeket, a Szederkényi-korszak nyilvánvaló pozitívumait is. A lap egy szűk körű munkatársi gárda kezébe került, a *Jelenkor* egyoldalú, irányzatot, az ún. posztmodern és neoavantgárd törekvéseket támogató folyóirattá, szövelőlaboratóriummá vált. Ebben a környezetben, belátom, írásaim nem érezték volna jól magukat. Harminc év alatt, úgy érzem, nem kellett esztétikai felfogásomat, az irodalomról való gondolkodásomat alapvetően megváltoztatnom, értékítéletemben sem sokat változtam. Akkor is, ma is az irodalom folytonosságában és egyetemességében gondolkodom, úgy érzem, kritikus, irodalomtörténész, lapszerkesztő nem engedhet meg más magának. A kipróbált értékekre és a kísérletező fiatalokra akkor is, ma is figyelek. Annak idején esztétikai és nem ideológiai szempontok szerint szerkesztettem, és sikerült mentes maradnom az irodalompolitikai elvárások érvényesítésétől. Ma nincsenek ilyen direkt elvárások, viszont van „nyomás” a posztmodern ízlés részéről, s létezik a hagyományok elutasító vagy meghamisító értelmezése. A szívem mindig a kisebbséghez húzott. Annakidején, a szocialista realistának mondott irodalom uralma idején „modern” voltam, a megszokottól eltérő törekvéseket támogattam. Ma, a tisztavirág életű kísérletek, az öncélú ötletek, a kritikusi mandarin nyelv divatja idején „tradicionalistának” mondanak. Azt

vallom: aki holnapot akar magának, ismernie kell a tegnapot. Az az újmódi lihegés, amely azt képzelet magáról, hogy vele kezdődött a történelem, feledésre van ítélve. Annak a folyóiratnak, amelynek ma *Jelenkor* a címe, semmi köze ahhoz a folyóirathoz, amelyet harminc éve szerkesztettem. Csak véletlen a cím azonossága. Több, mint félrevezető, amikor a mai folyóirat így jellemzi önmagát: „lényegében hagyománypárti vagy a hagyományaira építő folyóirat”. Mindezt jól tükrözi az a kétnyelvű antológia, amely a folyóirat fennállásának harmincötödik évfordulójára jelent meg 1994-ben. Még az olyan költőknek sem jutott benne hely, mint Makay Ida vagy Pákolitz István, a folyóirat legrégebbi munkatársainak, mivel — úgymond — nem találtak fordítót műveik német nyelvű tolmácsolására. Bezzeg — s itt sorolhatnék jó párt nevet — X. Y. fordítását konzseniálisan meg tudták oldani... Mindezek után jól érthető, hogy amikor Csordás Gábor egy hosszú frásos interjúban, melyet az *Alföld* 1991-ben közölt, a régi *Jelenkorra* néhány szót vesztegetett, az induló *Jelenkort* azokhoz a két háború között is létező helyi lapokhoz hasonlította, „amelyek valami átmenetet képeztek az értelmiségi kaszinó és a folyóirat között, és elsősorban társasági funkciót tölthettek be. »Na né, miket ír ez a Frédi bácsi!«” Persze, aki 1960 táján még hátulgombolós zászlós vitéz volt, s azt hiszi, vele kezdődött az időszámítás, és nem akar tudomást venni a múlttól, könnyen nevezi a *Jelenkor* hajdani munkatársait — Borsos Miklóstól Illyés Gyuláig, Németh Lászlótól Weöres Sándorig, Beney Zsuzsától Tandori Dezsőig és Várady Szabolcsig — „Frédi bácsiknak”. Szerencsére még itt vagyok, s ugyanabban a folyóiratban, az *Alföld* egyik következő számában megadhattam Csordás Gábornak a megfelelő választ. Ahol az önteltségnek nincs határa, természetesen nem várható el a visszavonulás, az önkritika. A mai *Jelenkorral* szembeni tartózkodásomat egyetlen egyszer törtem meg, kifejezett kérésre és Csorba Győző hetvenedik születésnapjára való tekintettel. Úgy látszik, ez a kérés sem volt őszinte, mert a kapcsolatteremtésnek, a fölújított párbeszédnek semmiféle folytatása nem lett. Tudomásul vettem, ez a folyóirat nem az a *Jelenkor*, ami egykor volt. Csak a név azonos. De akkor meg minek az azonos elnevezés? Hallom, már vannak, akik a Martyn Ferenc által tervezett címlapot is meg akarják változtatni...

A *Jelenkor* szerkesztése után még tíz évig gimnáziumban tanítottam, majd a Baranya Megyei Könyvtár lett a munkahelyem. Itt a nyolcvanas évek közepén, amikor ismét szóba került a vidéki könyvkiadás föltámasztása, rám bízták a Pannónia Könyvek szerkesztését. Hosszú idő után ismét lehetőség nyílt a többé-kevésbé önálló vidéki könyvkiadás megteremtésére. Nem volt ez autonóm, kiépített kiadói tevékenység, de egy művelődési intézmény keretei között, tanácsai felügyelet mellett és igazgatóm, dr. Román Lászlóné megértő támogatásával sikerült elindítani, megalapozni egy szervezetten működő kiadói munkát. Könyveink bekerültek az országos terjesztői hálózatba. Először — gazdaságossági szempontok miatt is — főként reprint könyveket adtunk ki, olyan műveket, amelyek hajdan, ifjúságom idején maradandó olvassmányélményt jelentettek nekem, de azóta teljesen eltűntek a kirakatokból és a könyvespolcokról, például Weöres Sándor első öt, először Pécsen megjelent könyvét, Thiene-mann Tivadar (*Irodalomtörténeti alapfogalmak*), Lükő Gábor (*A magyar lélek formái*), Tolnai Vilmos (*Bevezetés az irodalomtudományba*), Gróf Révay József (*Az erkölcs dialektikája*), Hamvas Béla (*Szellem és egzisztencia, Forradalom a művészetben, Európai műhely*) munkáit. Később kéziratok munkái is sorra kerültek (Várkonyi Nándor: *Az elveszett paradicsom*, Arató Károly, Károlyi Amy, Makay Ida, Pál József versei). Öt éven át szerkesztettem a könyvsorozatot, s ez idő alatt mintegy negyven munkát jelentettünk meg. Amikor 1991-ben könyvtárosként nyugállományba vonultam, a sorozat szerkesztését, a pályázat útján elnyert munkakört más vette át.

1992-ben a Magyar Írókamara kiadásában új irodalmi folyóirat indult, a *Lyukasóra*. Még a tervezgetés idején, egy keszthelyi tanácskozás szünetében Gyurkovics Tibor megkért, legyen a lap munkatársa, sőt a szerkesztőség nevében önálló kritikai rovatot ajánlott föl. Amikor az első számok megjelentek, elámultam. A lapban, amelyet Varga Domokos szerkeszt, csaknem mindazok együtt voltak, akik ifjúságomat, a régi *Jelenkort* jelentették a számomra: Bertha Bulcsu, Gyurkovics Tibor, Fodor András, Kiss Dénes, Lázár Ervin, Szakonyi Károly. Persze sokan mások is írnak a lapba, s a *Lyukasórát* Budapesten szerkesztik. De jól érzem magamat

körükben. Írásaim, azt hiszem, beleillenek törekvéseikbe. S talán ma is van időszerűsége annak a szellemnek, amiben akkor hittünk, amikor „volt egy szent szándékunk, gyönyörűket írni”.

1993 végén váratlan helyzet elé kerültem. Kaposváron több mint húsz éve kéthavonta kulturális folyóirat jelenik meg *Somogy* címmel. A Balaton déli partján születtem, hat évig Somogyban éltem, a megyével megőriztem kapcsolatomat, a lap szerkesztésében is — némi kihagyással — hosszú ideje részt vettem. 1993 nyarán súlyos személyi gondok kerültek felszínre, a folyóirat sorsa tragikusra fordult, a kiadó, a megyei könyvtár a főszerkesztő megbízását nem kívánta meghosszabbítani, és sok minden történt, hogy a lap pislá fénye kihűnyjon. Ekkor vetődött föl a kérdés: vagy megszűnik a *Somogy*, befejeződik egy hazai kulturális folyóirat pályafutása, vagy elvállalom — ha átmenetileg is és meghatározatlan időre — a *Somogy* szerkesztését. A lap új kiadója a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság, fenntartója a Somogy Megyei Közgyűlés lett. 1994 eleje óta ismét irodalmi és művészeti folyóiratot szerkeszttek. Azt hiszem, nem túl sűrűn fordult elő nálunk, hogy valaki kétszer lépjen — csaknem — ugyanabba a folyóba, harminc év után ismét munkatársakkal tárgyaljon, kéziratot kérjen és adjon vissza, laptervet készítsen, postával, nyomdával, terjesztőkkel hadakozzon, olvasókat toborozzon, tördeljen, tiszteletdíjat méricskéljen: egy megváltozott társadalmi, politikai és szellemi milióban folyóiratot szerkesszen. Dunántúlon ma nem egyetlen, hanem legalább hat-nyolc kulturális periodika jelenik meg. S 1994-ben nem ugyanazok a tárgyi, személyi, anyagi feltételek, mint 1964-ben voltak. Jól tudom, a *Somogy* szerkesztését nem lehet ott és ugyanazokkal a célokkal, ugyanazokkal a munkatársakkal folytatni, ahol a *Jelenkort* 1964-ben abbahagytam. De vállalom a kihívást, vállaltam a *Somogy* megmentését, sőt megújítását, „tisztába tételét”, a folytatást, utódok illetve utód fölnevelését. Vannak céljaim, elképzeléseim, terveim, vannak, akik segítenek, s vannak, akik már érzékelik s jelzik a változást. Végzem a munkát, amíg van rá erőm és lehetőségem. Babits Mihály mondta, hogy a szerkesztő munkája rokon a tanáréval. Úgy látszik, az istenek, akit szeretnek, nemcsak a tanárokat, a pedagógusokat, hanem a szerkesztőket is, életük végéig azzá teszik.